

POLOZAPOMENUTÉ

VÁLKY

LUBOŠ TARABA

NA BĚLEHRAD!

RAKOUSKO-TURECKÁ VÁLKA 1716-1718

NA BĚLEHRAD!

RAKOUSKO-TURECKÁ VÁLKA

1716-1718

LUBOŠ TARABA

NA BĚLEHRAD!

RAKOUSKO-TURECKÁ VÁLKA 1716-1718

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF ZČU, Katedra historických věd)

prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (Ústav historických věd,
Univerzita Pardubice)

Copyright © Luboš Taraba, 2022

Cover © Jiří Arbe Miňovský, 2022

Drawings © Martin Ďásek, 2022

Photos © Library of Congress, New York Public Library, Rijksmuseum
Amsterdam, Wikimedia Commons, 2022

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2022

ISBN 978-80-278-0071-1 (print)

ISBN 978-80-278-1171-7 (ePub)

ISBN 978-80-278-1172-4 (mobi)

ISBN 978-80-278-1173-1 (pdf)

OBSAH

Bít se či nebýt	7
Železná hlava	33
Preemptivní prevence	53
Turecké zvony	80
Impertinentní výzva	99
Záchvat zuřivosti	119
Druhý zázrak	143
Zimní idyla	173
Na Bělehrad	184
Nuda obléhání	201
Hráči a diváci	229
Umění nemožného	248
Vítězná kocovina	279
Postranní úmysly	290
Chronologie vybraných událostí	309
Prameny a literatura	311

RAKOUSKO-TURECKÁ VÁLKA 1716-1718

Peterwardein
1716

místo a datum bitvy

POLSKO-LITEVSKÁ
UNIE

STAV PO POŽAREVACKÉM MÍRU
(1718)

oblasti dobyté Habsburky

vazalové osmanské říše

0 100 200 300 km

BÍT SE ČI NEBÝT

V pondělí 7. prosince léta Páně 1699, podle islámského kalendáře *16-Jumada al-thani 1111*, se na břehu Sávy poblíž Slankamenu za asistence velitelů z osmanského Bělehradu a rakouského Peterwardeinu slavnostně setkali vyslanci sultána Mustafy II. a císaře Svaté říše římské (národa německého) Leopolda I. Před osmi lety se zde střetla jejich vojska a vítězství císařských v jedné z nejkrvavějších bitev končícího století jako kdyby předznamenalo výsledek právě uzavřené „velké války“ mezi „machometány“ a „daury“. Osmanský vyslanec, správce jedné z nejdůležitějších osmanských provincií Rumélie, bývalý admirál a armádní velitel Ibrahim paša odtud zamířil do Vídně, k níž se naposledy přiblížil před šestnácti lety, když se ji tehdejší velkovezír Kara Mustafa pokusil dobýt, zatímco jeho rakouský protějšek, zkušený diplomat a císařský tajný rada Wolfgang hrabě Öttingen-Wallerstein cestoval dále do Konstantinopole. Po pompézním přijetí překonávajícím svým rozsahem jak orientální zvyky, tak barokní módu, oba vyslance čekalo handrkování o poslední úpravy nové hranice. „Císařské zbraně“ ji za necelých šestnáct let posunuly až sem, k bažinatým pláním u Tisy a Sávy na dohled Bělehradu. Pevnost, jež byla ještě nedávno centrem osmanské moci na Balkánu, „klíčem

NA BĚLEHRAD!

Slankamen poblíž ústí Tisy do Sávy, v pozadí rakouská pevnost Titel.

k Evropě, jak se „Bílému hradu“ někdy říkalo, se najednou spolu s Temesvárem stala hraniční pevností.

Když na jaře 1683 tato válka začínala, Turci stáli na linii Gran (Ostřihom), Párkány (Parkan, Štúrovo) a dále proti toku Neutry (Nitra) k Neuhäuslu (Nové Zámky). Odtud to měli do Vídně necelých sto třicet kilometrů. Kdyby se jim podařilo tohoto „zlatého jablka“ zmocnit, mohli atakovat bohatou střední Evropu. Díky Dunaji by měli ideální spojení s Konstantinopolí a otevřenou cestu do srdce starého kontinentu. Nikoli náhodou už na Šumavě začali stavět opevnění, která měla pomoci ochránit české království před obávanými „mohamedány“ a v jihoněmeckých státech se děsili, co příští měsíce přinesou.

V roce 1699 však Bělehrad a Vídeň dělilo vzdušnou čarou již čtyři sta osmdesát kilometrů, po tehdejších cestách o dvě stě kilometrů víc. Mezitím se však změnilo mnohem víc než jen jedna hranice. V Evropě vyrostla nová mocnost jako protiváha ambiciózní

Francie – *Domus Austriae*, Rakousko. Stalo se tak navzdory tomu, že Leopold I. byl nucen bojovat na dvou frontách současně. Na západě s Ludvíkem XIV. snažícím se vnutit svým sousedům svou vůli a návdavkem vytvořit na jejich úkor „přirozené“ hranice Francie. A na jihovýchodě s francouzským spojencem, „velkým Turkem“ a jeho prodlouženou rukou, uherskými *malkontenty* hraběte Imricha Tökölyho, „slovenského krále“ ze sultánovy milosti.

Zatímco hvězda vůdce „nespokojenců“ s císařskou vládou v královských Uhrách vyhasla společně s osmanskými porážkami, Ludvík XIV., jenž ho stejně jako Turci využíval svého času jako zbraň proti společnému nepříteli ve Vídni, se už pomalu chystal na nový duel se svým habsburským bratrancem. Tentokrát nešlo o nic menšího než o obrovské dědictví po španělském králi Karlovi II. Všichni čekali, kdy si smrt tohoto osmatřicetiletého muže s velkou hlavou, obsahující ne příliš bystrý mozek, konečně vyzvedne. Protože zplodit dědice by se v Karlově případě rovnalo zázraku, jednašedesátiletý Ludvík XIV. a jeho o dva roky mladší bratranec Leopold I. se připravovali si vše opět vyříkat na válečném poli. Pokusy domluvit se na dělbě španělského dědictví totiž nevyšly, stejně jako řešení z kategorie *nouze a cnost* v podobě sedmiletého syna bavorského kurfiřta Maxmiliána Emanuela, jenž měl dosednout na španělský trůn a který nečekaně zemřel začátkem února 1699. Prý otráven, jak se hned stranou povídalo. A když se Ludvík XIV. dal slyšet, že „pokud se Španělé rozhodnou pro jednoho z císařových synů, budu nucen hájit práva svých synů silou“, bylo jasné, že Leopold I. odpoví stejně. Nic na tom neměnil ani fakt, že stárnoucí „král-slunce“ hodlal na madridský trůn posadit svého vnuka, šestnáctiletého Filipa d’Anjou. O to více se Leopoldovi, vládnoucímu v Rakousku už dvaadvacátým rokem, hodil konec „velké války s Turkem“. Třebaže měl klid zbraní mezi Vídni a Konstantinopolí trvat nejméně pětadvacet let, nikdo si iluze nedělal.

NA BĚLEHRAD!

Mír uzavřený v lednu 1699 podle principu *uti possidetis sine omni limitatione et exceptione* (každý vládne bez jakéhokoliv omezení a výjimky tím, co drží), znamenal pro členy vítězné Svaté ligy nemalé územní zisky. Rakousko, které neslo hlavní tíhu války, se rozrostlo o zbytek Uher, Sedmihradsko a část Chorvatska. Polsko-litevská unie, kde nyní panoval třetím rokem jako August II. saský kurfiřt Friedrich August, inkasovala Podole (Podolí) včetně tamní pevnosti Kamieniec Podolski (Kamenec Podolský) plus území na pravém břehu Dněstru. A to výměnou za menší část Moldavska. „Království“ Morea (Peloponés), několik ostrovů v Jónském moři a řada dalmatských měst, které připadly Benátkám, bylo více, než na co mocensky a vojensky slábnoucí námořní republika skutečně měla. Přesto si dávala na čas s podpisem mírové dohody, podobně jako „Moskova“, jak se říkalo Rusku. Tam neskrývali rozladění. Byť se osmanská říše vzdávala Ukrajině, Azov v deltě Donu byl Petrovi I. málo. Rád by ještě Kerč a s ním jako premií otevření Černého moře pro své lodě. Proto se ruský zplnomocněnec v Karlowitzu (Sremski Karlovc) domluvil se sultánovými diplomaty na příměří s tím, že se dohodnou nejpozději do čtyřadvaceti měsíců.

Pětatřicetiletý sultán Mustafa II., sedící na trůnu čtvrtým rokem, musel odepsat téměř pětinu svého impéria, kterou sice ztratili jeho předchůdci, ale na něm ulpěla hanba, že ji předal „nevěřícím“. Vysvětlit to poddaným – navyklým, že Alláhův vyznavač nikdy nesmí vyklidit půdu, na níž už stála mešita – nebylo vůbec jednoduché. Nedokázali to a ani nechtěli pochopit. O to názorněji jim nepřátelští diplomaté přijíždějící do Konstantinopole předváděli, kdo je vítěz a kdo poražený.

Zatímco vjezd císařského tajného rady hraběte Öttingen-Wallersteina připomínal triumfální pochod, otec budoucího polského krále a šéf státní pokladny Rafal Andrzej Leszczyński se v Konstantinopoli objevil v doprovodu mužů navlečených

VELKÁ TURECKÁ VÁLKA 1683-1699

mapa významných bitev

Slankamen
1691

místo a datum bitvy

Osmanský sultán Mustafa II.

1699-1700

BÍT SE ČI NEBÝT

Španělský král Karel II.

NA BĚLEHRAD!

do kroužkové zbroje, kterou vojáci muži Jana Sobieského sebrali zabitým nebo zajatým osmanským jezdci v září 1683 u Vídně. A zatímco plachetnici benátské republiky s Carlem Ruzzinim na palubě doprovodily podle tradice od Bosporu do Konstantinopole dvě sultánovy galéry, ruský vyjednaváč Jemelian Ignatievič Ukrajincev přicestoval do osmanské metropole na válečném korábu. Jeho jméno *Krepost (Pevnost)* a šestatřicet kanonů čnějících ze střílen mluvilo samo za sebe. Bylo to ale jen divadlo. Podobně jako chatrná a narychlo postavená *Pevnost*, která jen taktak přepřela Černé moře, vypadala i ruská armáda. Velkokníže Petr I. demonstroval sílu, ve skutečnosti však byl připraven vzdát se nejen Azova, ale i nově postavených pevností podél Dněpru, jen aby si to Turci nerozmysleli se slíbeným mírem. Měl už totiž v plánu novou válku. Osmané, pro něž bylo Černé moře „čistou a neposkvrněnou pannou, které se nikdo nesmí dotknout“, sice vystupovali zpočátku stejně neústupně, ale nakonec svému severnímu sousedovi odklepli nejen Azov, ale i zmíněné pevnosti.

Jen co měl mír s Konstantinopolí na třicet let v kapse, „moskovitský velkokníže“ vytáhl v srpnu 1700 proti Švédsku. Domluvil se na tom už dříve během svého prvního evropského turné s králi Dánska a Polska. Sliboval si od toho především vysněný přístup k Baltskému moři. Třebaže začínající „severní válka“ dovede Rusko mezi evropské mocnosti, prvních devět let jejího trvání tomu příliš nenasvědčovalo. Osmnáctiletý švédský král Karel XII. byl o deset let staršímu Petrovi a jeho vrstevníkům, dánskému Frederikovi IV. a polskému Augustovi II., více než rovnocenným protivníkem. Ukázalo se to brzy, už koncem listopadu 1700 v bitvě u Narvy.

Ve Vídni se od tohoto konfliktu drželi stranou až úzkostlivě. Měli totiž úplně jiné starosti. První listopadový den roku 1700 totiž zemřel Leopoldův synovec Karel II. Ten však pouhých čtyřiaadvacet dnů předtím uznal za svého nástupce francouzského pretendenta

Filipa z Anjou. Jeho ministrům se totiž zdálo, že jen Paříž je s to udržet pohromadě impérium, „nad nímž slunce nezapadá“. A když začátkem února 1701 Francouzi napochodovali do několika měst ve Španělském Nizozemí a Ludvík XIV. se dal slyšet, že ani španělská koruna nevyklučuje jeho vnuka z okruhu dědiců francouzského trůnu, Evropa byla na nohou.

V březnu se bavorský kurfiřt Maxmilián Emanuel, bývalý zeť císaře Leopolda spravující Španělské Nizozemí, přidal k Francii. Vzápětí totéž udělal i jeho bratr, kolínský arcibiskup Joseph Clemens. Dalším členem této aliance se stalo Portugalsko. Následovali italsí panovníci, mantovský vévoda Carlo Ferdinando IV. de Gonzaga, castiglionský kníže Francesco Maria de Mirandola a taktéž savojský vévoda Viktor Amadeus. Jedna z jeho dcer, Maria Louisa, byla navíc provdána za Filipa z Anjou, nového španělského krále.

Nepřátelský tábor, kterému se přičilo jen pomýšlení na „bourbonskou supervelmoc“, se logicky zformoval kolem Rakouska, Nizozemské republiky a Anglie, které začátkem září 1701 vytvořily „velkou alianci“. Jejím spojencem se výměnou za královskou korunu stal braniborský kurfiřt Friedrich I. Vedle Dánska k ní taktéž přistoupila většina německých knížat, kromě už zmíněných Wittelsbachů vládnoucích v Mnichově a Kolíně nad Rýnem. Z italských panovníků se přidal na stranu aliance Leopoldův synovec modenský kníže Rinaldo d'Este. Zato benátská a janovská republika daly společně s toskánským velkovévodou Cosimem III. a novým papežem Klementem XI. přednost neutralitě.

Byť válka začala na jaře 1701 v severní Itálii a jablkem sváru bylo španělské dědictví, v Hofburgu jí od začátku, od vyhlášení nepřátelství Paříži v květnu 1702, budou říkat „francouzská“.

Přes fakt, že jedna část Evropy už válčila a druhá se k tomu chystala, Mustafa II. i jeho velkovezír nadále preferovali „neutralitu“. „Po obnoveném míru je rozkvět zemí a uklidnění poddaných

NA BĚLEHRAD!

naším prvním cílem," formuloval Amcazade Hüseyin Köprülü svůj program. Bez nastolení pořádku a obnovy impéria nebylo možné pomýšlet na odvetu. Stačilo ale, aby tento člen rodiny – která řídila osmanskou státní radu, *divan*, s přestávkami téměř půl století – v září 1702 odstoupil, a nový anglický vyslanec sir Robert Sutton už hlásil do Londýna v souvislosti se jmenováním bývalého vrchního velitele v Bosně a nynějšího anatolijského správce Daltabana Mustafy paši jeho nástupcem, že „je třeba se obávat, že to nebude dlouho [trvat – pozn. autora] a Porta začne válku na jedné nebo druhé straně. [...] Turci nemohou strpět ztrátu Morei a bez zábran otevřeně říkají, že nemohou nechat [benátskou – pozn. autora] republiku strávit takový drobek“. Navíc je prý zlobí císař chovající se, „jako kdyby mu bylo jedno, zda mír s nimi trvá nebo ne“. Ve Vídni se totiž neobtěžovali jmenovat nového vyslance v Konstantinopoli a nechali vše na bedrech císařského rezidenta Michaela von Talmana, absolventa školy *Sprachknaben*, kde se připravovali diplomaté pro službu u osmanského dvora. Bylo to dvojnásob zarážející, protože v Hofburgu si v danou chvíli nepřáli nic víc než mír se svým dávným nepřítelem.

Týž zájem měl i jejich anglický spojenec, snažící se čilou diplomatickou aktivitou obrušovat nejhrubší hrany mezi Rakouskem a osmanskou říší. Robert Sutton, nástupce lorda Williama Pageta, zdědil po svém předchůdci, který strávil v Konstantinopoli rovných deset let, mimořádné postavení. Mezi tamními diplomaty patřila anglickému lordovi role muže číslo jedna. Ukázala to nástupní audience u Mustafy II. v březnu 1702. Sultánova slova, že „Angličané jsou naši staří a dobří přátelé a my jim při každé příležitosti dokážeme, že na tomto názoru trváme“, nebyla pouhou zdvořilostní frází. Jen potvrdila, co všichni viděli. Osmané po karlovickém míru měnili preference. Místo Ludvíka XIV. poukajícího je válčit s „rakouským císařem“, aby s ním mohl válčit

i on, upřednostňovali Londýn, který jim „poskytnutými dobrými službami“ pomohl dojednat v roce 1699 alespoň trochu stravitelný mír. Navenek se to nejvíce odráželo v rozmachu anglické Levantské společnosti, zdatně konkurující nejen Francouzům, ale i tvrdým obchodníkům ze Spojených nizozemských provincií, jejichž vyslanec, říšský hrabě Jacob Colyer, taktéž svým dílem přispěl ke zdárnému průběhu mírového kongresu po „velké turecké válce“. Nejen z tohoto důvodu si v Londýně a Haagu přáli, aby si sultán odpustil novou válku ohrožující jejich obchody. Zvláště když měli na krku konflikt s Francií a Španělskem. Pokud by jejich spojenec ve Vídni musel čelit ještě Portě, byl by logicky nucen zredukovat svou aktivitu na západoevropských bojištích. A to do jejich plánů nezapadalo.

Naproti tomu králi Slunce by se něco takového více než hodilo. Jenže francouzský vliv v paláci Topkapi klesal. Byl to nejen důsledek vypočítavé politiky Ludvíka XIV. vůči svému spojenci, ale i volba nového vyslance. Charles de Ferriol hrabě d'Argental, který se předtím zúčastnil sedmi osmanských tažení proti Rakousku jako francouzský komisař doprovázející uherského „nespokojence“ Tökölyho, se znemožnil hned před oficiální audiencí u sultána začátkem ledna 1700. Nejen že na ni napochodoval ve slavnostním kaftanu s kordem u pasu, ale odmítl zbraň odložit. A když se pár měsíců nato ukázal u Zlatého rohu před sultánovou rezidencí na lodi, která se nápadně podobala té Mustafově, a když na upozornění, aby toho nechal, dal zbit všechny své veslaře tureckého původu, dveře k osmanskému panovníkovi mu zůstaly během jeho desetiletého pobytu v Konstantinopoli trvale zavřené. Ludvík XIV. to věděl, a přesto ho neodvolal, což samozřejmě vzájemným vztahům nepomohlo, byť šéf osmanské diplomacie, *velký dragoman* (tlumočník Vysoké Porty) Alessandro Mavrocordato ubezpečoval Ferriola, že Francouzi zůstávají tureckými „přáteli“.

Alessandro Mavrocordato.

Dvašedesátiletý Köprülü své rozhodnutí opustit na podzim 1702 úřad prvního muže *divanu* zdůvodnil zhoršujícím se zdravím, ale všichni věděli, že už má dost neustálého soupeření s bývalým vychovatelem Mustafy II., Feyzullahem Efendim. Tento muž svého chovance doprovázel i na posledním válečném tažení, které skončilo debaklem u Zenty v září 1697 a jejich společným útekem do Temesváru. Po tomto šoku Feyzullahův vliv na tehdy dvaatřicetiletého panovníka trpícího „bolestí ztracených provincií“ ještě zesílil. Stal se nejen nejvyšším představitelem církevní hierarchie, ale především neoficiálním prvním mužem ve státě.

Zatímco říší založenou bájným Osmanem doznávalo *islah*, tedy reforma spojená s Köprülím, jeho nástupce Daltaban Mustafa, albánský analfabet, který na sebe upozornil boji s Poláky a následně se proslavil stavbou pyramidy z hlav vzbouřených Arabů, skutečně uvažoval o novém tažení. Byť prý měl sen, v němž osvobodí uherskou metropoli Budu (Budín) z rukou „nevěřících“, v danou chvíli ho více než Rakousko nebo Benátky zaměstnávalo Rusko, testující osmanskou trpělivost budováním černomořské válečné flotily a pevností u jejich společné hranice. A to i přes mírovou smlouvu. V této souvislosti nabýval na mimořádném významu nejbližší ruský jižní soused a sultánův vazal – chán na Krymu. „Nemůžeme si na Tatary stěžovat. Souhlasíme s nimi,“ prohlašoval velkovezír nepokrytě s narážkou na to, že dědici Zlaté hordy by si rádi vyřídili účty s „Moskovitý“. Krymský chán Devlet II. Girai nejenže neskrýval své rozladění z rusko-osmanské mírové smlouvy, která mu zakazovala podnikat tradiční nájezdy na ruské území, ale přímo volal po válce s moskevským vládcem. To se však nezamlouvalo Feyzullahovi Efendimu, natož vyslanci hraběti Petrovi Andrejeviči Tolstému, zastupujícímu u Vysoké Porty zájmy Petra I. Na rozdíl od svého anglického kolegy Suttona dobře věděl o velkovezírových preferencích a udělal maximum, aby byl Daltaban Mustafa co